

РОЗДІЛ 8
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9.01

«ЗЛОДІЙ В ЗАКОНІ»: ДОСВІД ГРУЗІЇ ТА УКРАЇНИ

“THIEVES IN THE LAW”: GEORGIA AND UKRAINE’S EXPERIENCE

Бондаренко О.С.,
*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Пилипенко Є.С.,
*студент
Сумського державного університету*

У роботі автори дослідили специфіку криміногенної ситуації в Україні. Було розглянуто передумови формування організованої злочинності на теренах України. Авторам вдалося дати визначення такому терміну, як «злочин у законі», оцінити його значущість для кримінального світу. У статті здійснене дослідження досвіду Грузії в контексті протидії організованій злочинності.

Ключові слова: організована злочинна діяльність, корупція, «злочин у законі», Україна, Грузія.

В работе авторы исследовали специфику криминальной ситуации в Украине. Были рассмотрены предпосылки формирования организованной преступности на территории Украины. Авторам удалось дать определение такому термину, как «вор в законе», оценить его значимость для уголовного мира. В статье осуществлено исследование опыта Грузии в контексте противодействия организованной преступности.

Ключевые слова: организованная преступная деятельность, коррупция, «воры в законе», Украина, Грузия.

In the presented work, the authors investigated the specifics of the crime situation in Ukraine. The preconditions for the formation of organized crime in Ukraine were considered. The authors succeeded in defining a term like “a thief in the law” and assessing its significance for the criminal world. The article studies the foreign experience of Georgia, in the context of counteraction to organized crime.

Key words: organized criminal activity, corruption, “thieves in law”, Ukraine, Georgia.

Постановка проблеми. Сьогодні світ потерпає від проблеми боротьби зі злочинністю. Кожна держава має свої методи боротьби, засоби, джерела, уповноважених суб'єктів на здійснення захисних дій. Нині в Україні тема організованих злочинних угруповань на чолі з авторитетними покровителями – одна з найпопулярніших у соціальної полеміці. На нашу думку, дана проблема потребує детального дослідження для знаходження стратегії і тактики боротьби з організованою злочинністю та корупцією. У статті в пошуках відповідей на оставлені запитання досліджено досвід Грузії – країни, яка знизилася рівень організованої злочинності до мінімуму.

Стан опрацювання. Зростання рівня організованої злочинності було предметом наукових досліджень таких вчених, як: Д. Альошин, О. Гуров, У. Джекебаєв, М. Бажанов, В. Сташис, І. Туркевич та інших. Проте стан сучасного кримінального світу України потребує особливого підходу, чітких та виважених рішень від держави. Звичайно, досліджуване питання викликає дискусію серед науковців, але в статті автори намагаються саме крізь призму міжнародного досвіду висвітлити цю проблему.

Метою статті є кримінологічне дослідження сутності та проявів діяльності «злочин у законі» у розрізі досвіду Грузії й України.

Виклад основного матеріалу. Ті, про кого розповідається в статті, найнебезпечніші, могутніші і впливовіші, ніж колись грізні лідери вітчизняного рекету. Вони мігрують із пострадянських країн до столиці України, щоб правити нарівні з легітимною владою, зрощуватися з нею. Зараз масштаби організованої злочинності та її корумповані взаємозв'язки з політичною владою вражають. На злочинців – як гарантів – натрапиш чи не в кожній масштабній угоді. Вони «вирішують питання» на найвищому рівні,

залишаючись водночас у тіні. Йтиметься про еліту кримінального світу – «злочинці у законі». Це люди з багатою тюремної біографією, що мають авторитет у кримінальному ареалі і поступово підминають під себе владу в державі.

Заглибимося трохи в історію. Прийнято вважати, що власне поняття «злочинці у законі» з'явилося ще за часів царської Росії. Поштовх поширенню і різкому розвитку «злочинського вчення» дали сталінські часи, коли політика панівної еліти сприяла тому, що мільйони людей пройшли крізь табірне сито, і під час таких подій з'явилося чимало людей, які сприйняли злочинську ідею і розвинули її.

Людина, яка претендує на таке високе звання в кримінальному світі, як «злочинці у законі», повинна пройти певний ритуал. Нічого магічного в цьому немає, але розмовляють із кандидатом і ставлять йому запитання не один і не два «законники», а кілька десятків людей. Відбувається все це на злочинських зборах – так званій сходці. Кандидат повинен мати рекомендацію від декількох «злочинців у законі», які можуть за нього поручитися.

Є досить великий список вимог до істинного злочинця. Поступово ці правила пом'якшуються, але в жодному разі не втрачають своєї важливості. Коронованому злочинцю заборонено: мати сім'ю, належати до будь-якої партії і до політики взагалі, служити в збройних силах, «прив'язуватися» до якогось місця проживання, працювати, співпрацювати з управлінням колонії і навіть усно відрікатися від свого статусу «злочинці у законі». Порушення цих правил може призвести до «втрати корони». Він повинен жити злочинською ідеєю, плекати злочинський дух молоді, проводити більшість свого життя за ґратами.

Головна зброя злочинця – його слово, це те, за що його поважають. На цьому і тримається злочинський світ. «Якщо сказав – поверну завтра, – помри, але поверни.

До 12-ї ночі. Віддаси секундою пізніше – ти вже не злодій, а «фуфлижник», – розповідає Олег Єльцов у своїй статті «Україна воровская» [2].

Коли «коронований» вирішує, він перетворюється на дальтоніка, перед ним тільки два кольори – чорний і білий, це складно пояснити тому, хто сприймає світ у всіх фарбах і нюансах.

Але буде помилкою романтизувати згадані вище персони. Бо велика частина злочинських вимог нинішніми злочинцями майже не виконуються. Загалом, злочинська ідея на теренах України останніми роками зазнає значних, можна навіть сказати, згубних змін. Їхні матеріальні запити і потреби вже не ті, що в злочинців старої школи. Слов'янські «злодії в законі» воліють роз'їжджати на машинах преміум класу, підкреслюючи свій статус. Але справа не тільки в розкішних авто. Нинішні злочинці наполегливо лізуть у бізнес і владу. Сьогодні чи не в кожній масштабній угоді присутній злочинець, який є гарантом платежу або поставки товару. Люди, що працюють у нафтогазовому бізнесі, які торгують вугіллям і металом, досить близько контактують зі злочинцями. Багато з них опинилися в Україні саме завдяки бізнес-контрактам українського ділового світу з партнерами з-за кордону. Правоохоронці зазначають, що саме бізнес-угоди нафтопідприємств стали поштовхом до міграції злочинців у нашу країну [3].

З кожним роком Україна розбудовує свою, нову державу – ухвалює необхідні нормативно-правові акти, у законний спосіб обирає владу. У злочинському світі відбуваються симетричні процеси: обрання «вождів», трактувальників законів, третейських суддів тощо. Ось і з'являються ті, хто неминуче повинен був з'явитися. Злочинські тенденції і централізація кримінальної влади останнім часом набирають більших обертів, погрожуючи в найближчому майбутньому підкорити собі світ некримінальний, відвоюючи в нього територію, настирливо просочуючись у наше законослухняне сьогодення.

Навіть більше, нещодавно, менше чверті століття тому, на місце, яке сьогодні все впевненіше посідають «законники», не без належних підстав претендували зовсім інші категорії законослухняних громадян – представники безконтрольної та безієрархічної галузі. Саме вони, в обличчя рекету й організованих злочинних угруповань (далі – ОЗУ), на самому початку новітньої історії України робили немало, щоб загнати в могилу злочинські традиції і тих, хто намагався будувати кримінальний світ за «зеківськими» поняттями, виробленими десятиліттями в таборях і поселеннях безкрайніх просторів Союзу Радянських Соціалістичних Республік. І поступово їм це вдавалося (на початку 90-х відбувалися відстріли; низка загадкових смертей і просто зникнення тих, хто відбував покарання у вигляді позбавлення волі на значний термін). Їм на зміну приходили ті, хто жодного разу не відбували покарання в закладах пенітенціарної системи.

Дійсно, що могли протиставити кримінальні генерали, які проповідують суворі злочинські традиції і поняття, дурням, які впевнені, ніби можна жити-гуляти без будь-яких правил, законів і авторитетів?

За «модними» бандитами, дуже люблячими легенди про мафіозні сім'ї, була перевага в силі і впевненість у непереможності. Є відомості, що всередині 90-х рр. у впливових столичних ОЗУ налічувалося до 300 і більше бійців. Завдяки тому, що вони обкладали даниною весь бізнес, мали темні справи в комерції, великі гроші в них з'являлися неймовірно швидко [1].

А старі «законники», здатні розжитися грошима хіба що на крадіжках та наїздах на «цеховиків», різко здали позиції.

До того ж правоохоронні органи не завжди встигали за темпами росту рекету. А як вирішувати справи із традиційними злочинцями, було давно відомо, методики відпрацьовані.

Так, спільними зусиллями міліції та рекету майже перервався зв'язок кримінальних поколінь, хранителі злочинських традицій поступово сходили зі сцени.

Але, як кажуть, «все добре рано чи пізно закінчується», і це добре дуже швидко закінчилося для рекету: всенародний переляк і обурення від страхітливих хлопців у спортивних костюмах, обтяжених даниною всіх, хто мав нещастя заробляти бізнес-копійку, змусив міліцію та правоохоронні органи вжити заходів. І останні на цій хвилі «зірвали» дуже великий куш. Штати правоохоронців зросли, фінансування «пожирило», прав дали – як за законами воєнного часу.

Робилося все, щоб захисники порядку перемогли оргзлочинність. Вони і перемогли. Перемогли того, кого хотіли, хто їм заважав.

Після цього прокурорські, міліцейські, СБУшні і податкові «кришувальники» прийшли на зміну бандитським. Тепер вже коліс грізні рекети виявилися зайвими на цьому святі незаконного збагачення.

Сьогодні ні для кого не секрет, що підпорядковані «законникам» банди викрадачів машин і квартирних злочинців промишляють по всій країні.

Експерти не безпідставно зазначають, що відбувається відродження старої тенденції, характерної для 90-х рр. XX ст., – стійкого зрощування чиновників і криміналітету. Допомогає цьому симбіозу корупція, якій приділяють багато уваги в українській політичній полеміці.

Маємо сумну картину, яку у своєму інтерв'ю журналісту Олександру Шахову змалював колишній начальник міліції Києва, генерал і нардеп Віталій Ярема: «Зараз правоохоронна система під стійким контролем кримінальних елементів, і так звані «смотрящі» закріплені за кожною галуззю економіки. Формально відомством може керувати чиновник, а по факту ним у ручному режимі керує кримінальний авторитет. Постійно відбувається перерозподіл сфер впливу, звідси і вал замовних гучних вбивств» [6].

За свідченнями Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ (далі – ГУБОЗ МВС) (2015 р. ліквідовано, його функцію виконує Служба безпеки України й органи Національної поліції), на 2013 р. у країні зберегли «прописку» четверо володарів злочинської корони, ще стільки ж сидить в українських в'язницях.

Слідчі кажуть, що за іншими українськими «злодіями в законі» не закріплені конкретні регіони, бо вони постійно змінюють адреси і переїжджають туди, де з'являється можливість налагодити кримінальний бізнес.

Про могутності «злодіїв у законі» говорить у своєму інтерв'ю журналу «Сьогодні» Віктор Ремський – один із колишніх керівників столичного Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю та ГУБОЗ МВС України. Віктор згадує, що за часів президентства Віктора Януковича він двічі отримував прями вказівки випустити з-під варти затриманих «злодіїв у законі». Причому обидва рази це були авторитетні російські злочинці [5].

Але є і світлі сторони в боротьбі з оргзлочинністю. Якщо порівнювати з 2005 р., то успіхи в боротьбі із цією кастою досить істотні. На той момент по оперативній базі ГУБОЗ проходили 19 законників, постійно або набігами з'являючись в Україні. За цей час багато було депортовано із країни, посаджено за ґрати, хтось зі злочинців помер. Зараз же правоохоронці під різними приводами намагаються видворити таких непроханих гостей прямо на кордоні.

Робиться це за напрацьованою схемою – на приїжджих злочинців складають адміністративні протоколи про порушення міграційного законодавства або виносять ще на кордоні характеристику «небажаних персон» в Україні – у такий спосіб законників «виганяють» на 5 років.

Наочний приклад боротьби з даною проблемою продемонструвала Грузія зрештою 2003 р. В ті часи ця країна являла собою жалюгідне видовище: вся економіка була

зруйнована, світло і воду давали за розкладом, на катастрофічно низькому рівні перебували інфраструктура і соціальна сфера, пенсія налічувала кілька доларів, а середня зарплата – кілька десятків доларів, було приблизно п'ять сепаратистських регіонів. Країна була поділена між бандами, чий інтереси представляли «злодії в законі», до всього цього поліція і система правопорядку існували тільки на папері.

Хатуна Калмахелідзе, на даний момент глава Міністерства виконання покарань, апробації та юридичної допомоги в Грузії, в інтерв'ю журналу «Сегодня» згадує, що до 2003 р. місцеві хлопчачки вже в десятирічному віці починали мріяти про злодійську корону. А дівчатка запевняли, що погодяться вийти заміж тільки за короля злочинного світу. У ті часи люди з настанням темряви не виходили на вулицю – настільки боялися пограбувань. У будинках стояло по три двері різних рівнів безпеки, а машини купувалися тільки після побудови гаражів-фортець [4].

Тоді Грузія носила клеймо “Failed State”, що в перекладі з англійської означає «невдала держава».

Але все почало змінюватися 2004 р., коли до влади прийшов М. Саакашвілі. Його команда буквально перевернула колишню радянську республіку з ніг на голову, хоча, точніше, – з голови на ноги. Нова влада провела низку реформ, про які в інших пострадянських країнах тільки говорять. Зроблено це було досить жорстко, незважаючи на авторитети попереднього покоління, сформовані політичні та побутові традиції, неформальні зв'язки і особисту дружбу.

Початок війни з хабарництвом було покладено влітку 2004 р. – буквально за один день втратив роботу весь 13-тисячний особовий склад грузинської Державтоінспекції. Корумпованих даїшників змінили оперативні навчені, молоді патрульні поліцейські, які, завдяки своїй непідкупності та професіоналізму, досі залишаються гордістю грузинських правоохоронних органів. Як результат, поліція в Грузії стала обслуговуючою організацією для громадян, а не каральним органом. Важливо, що новим поліцейським надавався широкий соціальний пакет і підвищені зарплати. Це була не імітація реформи, де просто поміняли назву органу, це була дійсно ефективна реформа, яка змінила життя людей на краще.

Також успішними виявилися реформи в медицині, податковій сфері, сфері бізнес-адміністрування, енергетики, також вирішена проблема сепаратизму в регіонах компактного проживання чеченців, вірмен і азербайджанців.

Але я хочу зосередити вашу увагу на особливій реформі, ціль якої була чіткою, але важко виконуваною – «запровадити нульову толерантність щодо мафії» і цілком викоренити цю касту в країні. Підготовка цієї реформи почалася до приходу М. Саакашвілі до влади. 2001 р. з метою передачі досвіду в Грузію став регулярно приїздити Леолука Орландо, колишній міський голова Палермо

і один з архітекторів італійської антимафіозної політики в Сицилії. У результаті, новий грузинський закон, спрямований проти організованої злочинності, був практично скопійований з італійського закону 1992 р. Ухвалили його 20 грудня 2005 р. Діє закон у такий спосіб: під час допиту «злодія в законі» запитували про його статус, чи «володіє він короною». Якщо він заперечував, то одразу ж втрачав авторитет у своєму середовищі і міг бути вбитий. Якщо ж відповідь була позитивною, авторитета сажали у в'язницю на строк від семи до десяти років.

І хоча все це і не викоринило грузинську мафію на 100%, багато з мафіозі виїхали в Росію, Україну, Туреччину або в західні країни. На вулицях грузинських міст стало так само безпечно, як на вулицях Берліна, а крадіжок автомобілів не було вже кілька років. Також важливим аспектом було право на вилучення майна членів організованої злочинної групи. Уже у квітні 2006 р. генпрокурор повідомляв, що в Грузії не залишилося жодного вільного «злодія в законі»: 40 були заарештовані, а решта покинули країну. Їхнє майно, опинившись у розпорядженні держави, було спрямоване на покриття витрат на коштовну реформу поліції.

Незабаром відбулася зміна в системі виконання покарань. Вона проходила в три етапи: перший – ізоляція «законників» у спеціальній в'язниці та позбавлення їх можливості керувати криміналом; другий – підвищення санкцій за порушення кримінального законодавства; третій – збільшення заробітної плати співробітникам Департаменту виконання покарань. Завдяки цим системним і взаємозв'язаним діям вдалося вилікувати країну від хвороби під назвою – *kanonieri qurdebi* (так називають «злодіїв у законі» у Грузії – *О. Б., Є. П.*).

Хотілося б підкреслити те, що вже до 2013 р. Грузія увійшла в топ-5 країн світу з мінімальним податковим стягненням і була 8-ю в рейтингу Doing Business (легкість ведення бізнесу у світі – *О. Б., Є. П.*). На той час пенсія дорівнювала 100 доларам, а середня заробітна плата перевищила 500 доларів. Валовий внутрішній продукт був збільшений у кілька разів за рекордно короткий час.

Варто зазначити, що грузинський досвід неймовірно цікавий для дослідження, в якому можна отримати відповіді на популярні українські питання – від боротьби з корупцією до необхідності шоківих реформ. На прикладі Грузії ми можемо наочно простежити, що станеться, якщо той або інший проект довести до його логічного закінчення.

Висновки. Рівень корупції й організованої злочинності в Україні, на наш погляд, є високим. Навіть більше, позитивних змін у цьому напрямі, на жаль, не відбувається.

На нашу думку, найбільш успішним у вирішенні цього питання є досвід Грузії, де була не імітація боротьби із проблемами, а чіткі, системні та взаємопов'язані дії держави, з вольовими лідерами на чолі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ельцов О. Украина воровская. СЛЕД.net.ua. 2012. URL: <http://www.sled.net.ua/ukraina/vprovskaya/2012/18/09>.
2. Ельцов О. Украина воровская. Продолжение. Боб, Муха, Мамед и другие. СЛЕД.net.ua. 2012. URL: <http://sled.net.ua/ukraina/vorovskaya/prodolzhenie/2012/20/09>.
3. Золотухина А. Воры в законе в Грузии моют посуду и санузлы. Сегодня. 2011. URL: <https://www.segodnya.ua/criminal/vory-v-zakone-v-hruzii-mojut-pocudu-i-canuzly.html>.
4. Корчинский О. Воры в законе Украины: их 27, и никто не сидит. Сегодня. 2016. URL: <https://www.segodnya.ua/lifestyle/fun/dedahasana-vzyali-v-moment-prileta-putina-740554.html>.
5. Шахов О. Короли воровской Украины: сколько в нашей стране осталось криминальных авторитетов. Жизнь и Стиль. 2013. URL: <http://kontrakty.ua/article/60386>.